

Kornai János válogatott művei sorozat a pozsonyi Kalligram kiadásában*

A pozsonyi Kalligram Könyv- és Lapkiadó nagyszabású vállalkozásba fogott. Tíz kötetben megjelenteti Kornai János válogatott írásait. Az életmű meghatározó részének újbóli közzététele nem csak azért kiemelkedő jelentőségű, mert a mindmáig legnagyobb hatású magyar közgazdász évtizedekkel ezelőtt megjelentetett könyvei, cikkei ma már nem, vagy nem könnyen elérhetők. A kiadói döntést a sorozat útnak indításáról Kornai műveinek aktualitása igazolja – bármennyire meglepőnek tűnik is ez húsz-harminc éve közzétett munkák esetében. A hiány első megjelenése, 1980 óta felnőtt ugyanis egy közgazdász-generáció, amelynek tagjai jól tájékozódnak számos résztemában, és eligazodnak a legmodernebb módszertani irányzatok között is, de lényegesen kevesebbet tudnak a társadalmi rendszerek működéséről. A szocialista rendszer, amelynek öröksége még itt van velünk, és amelynek jellegzetes magatartásformái, attitűdjei korántsem vesztek ki a posztszocialista országok gazdasági gyakorlatából, a fiatal nemzedék számára távoli múltként jelenik meg, akárcsak a török világ vagy a boldog békeidők.

A kiadó által megcélzott olvasók elsősorban e generáció tagjai, akiknek a többsége számára minden bizonnyal a reveláció erejével hatnak majd Kornai János munkái. A válságos évek – amelyeknek még korántsem értünk a végére – azokat is elbizonytalanítják azonban a gazdasági rendszerek működését illetően, akiknek személyes tapasztalatuk van a szocializmus évtizedeiből. Ezért igencsak fontos lenne, hogy újraolvassák Kornai János szocialista korszakban született írásait, hogy kiegyensúlyozott és objektív elemzések segítségével rekonstruálhassák a gazdasági rendszerek működését. Az idősebbeknek is nagy szükségük van arra, hogy – a pillanatnyi sokkokon és nosztalgiákon túllépve – elfogultságtól mentesen, szilárd elméleti alapokra támaszkodva értékelhessék a piac és az állam szerepét, reálisan lássák a hiány- és a többletgazdaság működési mechanizmusait. Így talán elkerülhető, hogy „kétszer ugyanabba a folyóba lépjünk”, amely eltűnik valahol a föld alatt, és sohasem éri el a tengert.

A sorozat első köteteként a Kalligram Kiadó Kornai János talán legnagyobb hatású művét, A hiányt jelentette meg.

* Az írás rövidített változata elhangzott A hiány újrakiadása alkalmából 2011. december 14-én tartott könyvbemutatón.

A hiány hatásáról

Az 1970-es években a Krímben tett látogatásunkkor hallottunk egy legendát egy kegyetlen tatár kánról, akinek a szíve helyén nem kő volt, nem vas, hanem gyapjú. Mert ha megkopogtatjuk a követ, az visszhangot ad, és a vas is reagál az ütésre. De milyen visszhang érkezik a gyapjútól? Ez a legenda gyakran eszembe jut, amikor különféle bizottságokban kollégák: ifjú és érettebb magyar kutatók teljesítményét kell elbírálni. E művelet sarkalatos része ugyanis a visszhang rögzítése, a nemzetközi szakma reakciójának, elismerésének számbavétele. De visszhang sokszor nincs, vagy annyira halk és halovány, hogy szinte nem is érzékelhető. A nemzetközi közgazdaságtársadalom ugyanis – magyarázható vagy kevésbé nyilvánvaló okokból – mindmáig alig reagál a centrumországokon kívül született tudományos művekre, bár a helyzet az évek múlásával némileg javult.

A Magyarországon (de gyanítom, hogy általában a Kelet-Európában) élő közgazdászok közül Kornai Jánosnak sikerült elsőként és mindmáig egyedülálló intenzitással „megszólaltatnia a gyapjút”, áttörni a hallgatás falát, bekapcsolódni a nemzetközi tudományos diskurzusba. Még jeles és mindenki által nagyra tartott kelet-európai kortársai – például Ota Šik, Włodzimierz Brus és Leszek Balcerowicz – sem értek el ebben a tekintetben áttörést. Tóth István János adatai alapján konstatálhatjuk, hogy az említettek sajnálatos módon éppen csak elérik egy amerikai egyetemi campuson dolgozó „jó iparos” idézetségi szintjét (Tóth [2003]). Legjobb tudomásom szerint sem A hiány előtt, sem utána nem született Kelet-Európában közgazdasági mű, amely oly élénk reakciókra készítette volna a szakmát, mint a most újra megjelentetett Kornai-kötet.

Mi a titka Kornai Jánosnak és A hiánynak? Miért jelent meg a műről recenzió az ismertető művek között a legigényesebben válogató *Journal of Economic Literature*-ben, az *Economic Journal*-ban vagy a *Kyklos*-ban? Miért írtak róla – a magyar nyelvűeket nem számítva – körülbelül félszáz ismertetést és könyvbírálatot világszerte: Hollandiától Kínáig, Olaszországtól Oroszorszáig, pontosabban a Szovjetunióig. Miért állandó hivatkozási alap még 30 évvel a megjelenése után is? Miért ütközünk 2011-ben is olyan cikkbe, amely címében Kornait idézve utal a hiányra (Thelen [2011])? Miért vásárolhatunk olyan tanulmánykötetet 2010-ben, amelynek a szerzői egy egészen más területen: a vallásszociológiában alkalmazzák a Kornai János könyvében foglalt eredményeket (Turner [2010])?

Kézenfekvő válasz az, amit a korabeli recenziók többségének nyitó- vagy zárómondataiban olvashatunk: Kornai írása alapmű. „Ez fontos könyv, amelyet bizonyosan mindenkinek be kell szereznie, el kell olvasnia, aki a szovjet típusú gazdaságok elméletével és gyakorlatával foglalkozik.” (Nove [1983] 255. o.)

A könyv kiemelkedő jelentőségét érzékelték a kiadók is, amikor a magyar kiadásal egy időben vagy rögtön utána több országban megjelentették. Ez volt az első kelet-európai közgazdasági mű, amelyet lefordítottak franciára (egy-két orosz szerző könyvét leszámítva), de megjelent lengyelül és (nagy késéssel 1990-ben) oroszul is. Angol nyelvű változatát világszerte széles körben olvasták: Portugáliától Cseh-szlovákiáig. Egészen kivételes fogadtatásban részesült a mű Kínában. Kínai kiadása

1986-ban látott napvilágot. A kínai recepcióról Farkas Zoltán számol be a *Mozgó Világban* megjelent cikkében. Amikor Kornai ismét Kínába látogatott, polgármesterek, egyetemi tanárok és vezetők azt mondták neki: »Az ön tanítványa vagyok.« Kornait nagyon meglepte ez a fajta tisztelet. Pedig a könyvét a Közgazdaság-tudományi Kiadó egyik legfőbb büszkeségének tekintette, és történelminek nevezte. A Tervezési Bizottság vezetője pedig egy olyan ülésen elnökölt, amelyen kifejezetten *A hiány* című könyvvel kapcsolatos kérdéseket vitatták meg. Egyszerűen Kornai és műve Kína tudományos és politikai életére egyaránt példátlan hatást gyakorolt; olyan hatást, amely sok mindenre rávilágított, és amely segítette az empirikus kutatás kultúrájának meghonosodását a közgazdaságtanban (Farkas [2010] 33. o.).

Végül néhány szót kell szólnunk a hazai fogadattásról is. Az 1980-ban 3000 példányban megjelent könyv, amelyre előjegyzést vettek fel a könyvesboltok, pillanatokon belül elfogyott, és még további két kiadás próbálta enyhíteni *A hiány* hiányát. Valószínűleg ennek a könyvnek volt a legtöbb hazai olvasója, azok közül a kötetek közül, amelyek valaha is magyar közgazdász tollából megjelentek.

Érdekes összehasonlítást tehetünk *A hiány* fogadattását illetően a keleti és nyugati közgazdászok körében. Amíg a keleti kollégák számára a szocialista gazdaság működési mechanizmusainak a megértése, a hiánnyal összefüggő jelenséghalmaz analízise és a belőle levont következtetések voltak megvilágító erejűek, addig a nyugati közgazdák a főáramhoz vagy a Keynes és Kalecki nevével fémjelezhető vonulathoz való elméleti kapcsolódási pontokat keresték és értékelték a műben. „Stimuláló és fontos” (Levine [1983] 97. o.), mert a létező szocializmus anatómiáját megalkotva, a nyugati közgazdaságtan fejlődéséhez is jelentősen hozzájárult. Ha kizárólag a korabeli „egzotikus” szocialista világról lett volna Kornai Jánosnak mondanivalója, valószínűleg csak átmeneti sikert ér el, amely rövid felívelés után a szocializmus bukásával gyorsan elenyészik. *A hiányban* azonban számos olyan eredményről ad számot a szerző, amely később bevonult a nyugati közgazdaságtan kanonizált fogalomtárába, egyetemi kurzusainak kötelező anyagába, közgazdasági kézikönyveibe. Kornai János könyve megtermékenyítően hatott számos nyugati kollégája gondolkodására.

Egyértelmű bizonyíték erre a Kornai által bevezetett puha költségvetési korlát *terminus technicus*, amelyet a szerző a hiány közvetlen magyarázó tényezőjének tekintett. A bevezetett puha költségvetési korlát összegző elméleti magyarázatát két nyugati kollégával – Maskinnal és Rolanddel együtt – először nem másutt, mint a fontos tudományos eredményeket közlő *Journal of Economic Literature*-ben tették közzé a szerzők 2003-ban (Kornai–Maskin–Roland [2004]). Ahogyan a tekintélyes *Economic Journal* recenzense, John D. Hey írta: „Kornai analízise ... érvényes a (nyugati) általános egyensúlyelmélet tekintetében” (Hey [1982] 713. o.). Kornai azonban nemcsak továbbgondolta, hanem kritizálta is az általános egyensúlyelméletet (Hall [1983]), aláhúзва, hogy a hiány normálállapotnak tekinthető a szocializmusban, mint ahogyan az egyensúlytalanság ellenkező irányú változata is az a kapitalizmusban (Karagedov [1987]). „Kornai vette a fáradságot, hogy az alapoktól kezdje, anélkül hogy lemondana a nagy közgazdasági elméletek szintetizáló ambícióiról” (Malinvaud [1985] 137. o.).

Kornai a generális és tartós hiány magyarázatát „[A]zzal a megfigyeléssel kezdi (ahogyan mások), hogy a termelés a kapitalizmusban keresletkorlátos, míg a szoci-

alizmusban kínálatkorlátos. E különbség magyarázatát a költségvetési korlátra alapozza. Elméletben a vállalatok költségvetési korlátját kötöttnek feltételezik, de – állapítja meg Kornai – csak bizonyos feltételek között lesz kötött. A kemény költségvetési korlát tiszta esete azt igényli, hogy *a)* a vállalat árelfogadó legyen; *b)* hogy az adószabályok exogének legyenek a cég számára, speciális mentességek nélkül; *c)* ne álljanak rendelkezésre támogatások, hitelek vagy más külső finanszírozás a cég számára.” (Levine [1983] 95. o.) Mint tudjuk, e feltételek egyike sem valósul meg a szocialista gazdaságban. A költségvetési korlát ezért nem effektív, és csak mint könyvelési tétel létezik. Kornai egy újabb fogalmat vezet be (a paternalizmust) annak magyarázatára, hogy mi okozza ezt a helyzetet. „A vállalat, amely hasonlóan a szülői támogatást élvező gyermekhez, állandó jelleggel állami támogatásban részesül, gyakorlatilag mindig számíthat az anyagok, felszerelések és egyéb források beszerzéséhez szükséges pénzügyi eszközökre.” (Karagedov [1987] 141. o.) Az állam és a vállalat közötti kapcsolat – amelyet Kornai paternalista viszonyként ír le – fontos helyet foglal el a hiány magyarázó elméletében.

A recenziók némelyike aláhúzza Kornai János könyvének két legjellemzőbb eltérését a mainstream művek logikájától: az intézményi elemzést és a rendszer-szemléletet. Nagyszámú lengyel recenzenseinek egyike, Elżbieta Domańska cikkének címével hangsúlyozza A hiányból kiolvasható következtetést: „A magyarázat az intézményi viszonyokban keresendő” (Domańska [1985]), az intézményhez sorolva a politika intézményesített formáit is. „Kornai írásai – éles ellentétben a jobbára terméketlen általános egyensúlyi modellekkel – gazdagok intézményi részletekben.” A görög recenzens idézi a Kornai-könyv egy részletét is, ahol a szerző a saját szavaival emeli ki ezt az összefüggést: „A hiány legfőbb magyarázata az intézményi feltételekben és azokban a magatartási szabályokban rejlik, amelyekhez ezek vezetnek.” (Korliras [1982] 423. o.) Az Economic Journal recenzense pedig így értékeli: „a könyv tele van éles betekintéssel a problémákba, és ragyogó ellenpontja a (nyugati) általános egyensúlyi iskolának” (Hey [1982] 713. o.).

Több ismertetés (többek között Johansen [1982], Hey [1982], Karagedov [1987]) is kiemeli Kornai elemzését a szocialista gazdaság szereplőinek motivációiról, magatartásáról, az expanziós kényszerről, a mennyiségi hajszaról, mindezek a szocialista megfelelői a kapitalista gazdaságra jellemző *animal spirits*nek. Ezek a magatartási minták és elemek egyértelműen levezethetők az intézményi környezetből. Kornai János bebizonyította: a szocialista gazdaság rendszerspecifikus vonásai és magatartási mintái nem tűnnek el a megreformált változatban sem, minthogy mélyen beágyazottak a rendszer lényegéhez tartozó intézményekben, és szilárdan rögződtek a gazdasági szereplők magatartásában. A hiányról szóló recenziók szerzői közül némelyek azt hangsúlyozzák, hogy a hiány felszámolása, a költségvetési korlát megkeményítése csak a hatalom megosztásának megváltoztatásával és a termelőeszközök állami tulajdonának felszámolásával képzelhető el (Szelényi [1985] 287. o.).

Kornai Jánost – amint azt ő maga több helyütt leszögezte – kezdettől fogva a rendszerszintű összefüggések foglalkoztatták. Nem specializálódott egy-két rész kérdésre, hogy Bernard Shaw-val szólva „egyre többet tudjon, egyre kevesebből”. Noha mindig is érdekelték a részletek, de csak mint az egész elemei. A rendszer a fontos,

mert attól nyerik el a részletek és részkérdések a helyüket és értelmüket. Komoly közgazdasági elemzés nem koncentrálhat az összefüggésekből kiragadott részletekre, mert akkor elveszíti a relevanciáját.

Kornai János maga több művében az osztrák iskolával, Schumpeterrel és Marx-szal, a nagy rendszeralkotó közgazdákkal érzett rokonságát említi, *Burkett* [1984] viszont azt állapítja meg, hogy „az analízis mikroökonómiai, de rendszerszintű, Leontief és von Neumann tradíciójához nyúl vissza” (*Burkett* [1984] 85. o.). *Nove* [1983] a gazdasági rendszerek komparatív elméletéről szóló „kivételesen értékes és eredeti szöveggént” tekint a műre, Cui Zhiyuan, a könyv kínai recenzense szerint pedig „A hiányt úgy tekinthetjük, mint egy fontos lépést a gazdasági rendszerelmélet csúcsa felé” (*Zhiyuan* [1984] 71. o.). Egy közös vonást mutatnak ezek az értékelések: mindegyik recenzens kiemeli a mű rendszerszemléletét.

A hiány nem előzmények nélkül született, hiszen Kornai János szinte valamennyi korábbi munkája – amint azt több recenzió szerzője is megállapítja – egy-egy lépcsőfoknak tekinthető A hiányhoz vezető kaptatón. „A hiány azon ideáknak a kontinuitását és fejlődését jeleníti meg, amelyeket már Kornai János korábbi publikációi – elsősorban az Anti-equilibrium, illetve az Erőltetett vagy harmonikus növekedés – tartalmaztak (*Laski* [1982] 1. o.). A nagyszabású munkához idő kell – forgathatnánk ki a közhelyet, amely ebben az esetben is igaz. Az invenció, az éles logika, az enciklopédikus tudás nem elég egy ilyen mű megszületéséhez; hosszú évek, sőt évtizedek eltökélt erőfeszítéseire, munkájára is szükség van. A hiány szerzője első kézből szerezte tapasztalatait az általa vizsgált tárgyról: a szocialista rendszerről, testközeli élményekhez jutva a szocializmus mindennapjairól. A kívülálló közgazdászok számára általában elérhetetlen témákat érint, ilyenek például a hatékonyság felé mutató inherens tendenciák, amelyek a bürokratikus tervezés implicit sajátosságai (*Hall* [1983] 250. o.). Így „elemzése sokkal gazdagabb és részletesebb képet fest azokról a társadalmi keretekről, amelyek körülveszik és befolyásolják az egyes gazdasági szereplők döntéseit” (*Hey* [1982] 712. o.). Ezért hiteles a munkája, ami a sikernek akkor is fontos feltétele, ha némely recenzense (például Herbert Levine) ezt vitatja, sokallva az kitérőket és a részleteket. A részletek azonban A hiányban egészzé állnak össze. Az empirikus tények fragmentumaira építve, Kornai János a rendszer egészét fogja át modelljében, amint azt több nyugati recenzense is megjegyzi. „Egészében véve, a munka átfogó, konceptuális megalapozása a hiány tanulmányozásának (*Burkett* [1984] 85. o.). „Kornai János »A hiányban« a tradicionális szocializmus stilizált modelljét fejleszti ki, amely a hiány okaira és következményire reflektál. Szembeállítja az erőforrás-korlátos és a keresletkorlátos gazdaság intézményi sajátosságait.” (*Marrese-Mitchell* [1984] 74. o.)

Egy más dimenzióban értékelve A hiányt, megállapítható, hogy a nyugati közgazdászok többségéhez hasonlóan Kornai megközelítése deskriptív és nem normatív. Eltérően azonban a főárami közgazdászok műveinek többségétől, A hiány csak részben formalizált. Ahogyan egyik recenzense írja: „Noha ő nagyon hozzáértő matematikus, nagyban megtartóztatja magát ... ebben a könyvben, és az elemzést diagrammatikus és verbális formában prezentálja.” (*Levine* [1983] 96. o.). Más recenzensek a fogalmak statisztikai operacionalizálását, a könyvben felállított hipotézisek

tesztelését hiányolják (Hall [1983]). Tudjuk, hogy később történtek erőfeszítések ebben az irányban, de – szemben az előbbi recenziókkal – úgy gondoljuk, hogy sem a matematikai formulákba öntés, sem a statisztikai tesztelés nem egyszerű komplex rendszerek esetében, különösen, ha azok olyan bonyolultak, mint a társadalom és a gazdaság. Ebben a tekintetben a korabeli hazai kritikák inkább a fordított szemrehányással illették Kornait; azzal, hogy műve formai szempontból túlságosan is megfelelt a nyugati standardoknak.

A recenziók jól érzékelik, hogy már A hiányban megmutatkozik szerzőjének iskolateremtő személyisége. 1980-ban, a mű megjelenésekor, talán még csak sejthető, hogy évtizedek múltán egy egész kelet-európai közgazdász-generáció mondhatja el majd magáról: „mindnyáján Kornai köpenyéből bújtunk ki”. Azt azonban már burkolt vagy nyílt formában a korabeli recenziók is megállapítják, hogy „Kornai és társai izgalmas távlatokat nyitottak. Remélhető, hogy növekvő számú tudóst fognak vonzanak a kutatási programjukhoz.” (Burkett [1984] 90. o.) Karagedov is kiemeli, hogy „Kornai János könyve erős impulzust ad a kutatásokhoz, és nagymértékben megalapozza számos, e területen felhalmozott koncepció felülvizsgálatát.” (Karagedov [1987] 153. o.)

Ha Kornai János chichagói közgazdász lenne, valószínűleg itt be is fejezhetnénk a mű hatásának értékelését. Az amerikai közgazdászok – ellentétben európai kollégáikkal – megelégednek az egymásra, egymás műveire, kutatásaira gyakorolt hatással. A kiterjedt tudományos piac, a nagyszámú tudós megalapozza a szélsőséges specializációt, ami a dolog lényegénél fogva általában lehetetlenné teszi, hogy egy közgazdász életműve közvetlen hatást gyakorolhasson az ország gazdasági vagy politikai életére. Az európai közgazdászok között azonban nem ritka a politikával és a gazdasággal való közvetlen érintkezés, az akadémiai nagyságokat olykor miniszterelnökként vagy miniszteri bársonyszékben láthatjuk viszont (Frey-Eichenberger [1993]). Raymond Barre, Ludwig Erhard vagy Andreas Papandreu jó példa erre, vagy – hogy a legutóbbi időkből is vegyünk egy esetet – Mario Monti az olasz kormány élén. Kornai ebben a tekintetben is kivételes; három lépést tart a politikától, általában ódzkodik attól, hogy aktuálpolitikai csatározásokba szálljon be, a tényekkel foglalkozik, és semmilyen tekintetben nem akar normatív közgazdász vagy különösen megmondó ember lenni. Beszélhetünk-e ezután Kornai politikai vagy gazdaságpolitikai hatásáról, befolyásáról?

A hiány megjelenésének idején szerzőjének nemcsak a közvetlen politikai szerepvállalástól vagy tanácsadástól kellett tartózkodnia, hogy létrehozassa a művét, hanem még attól is, hogy közvetlen politikai következtetéseket vonjon le a hiánygazdaság és a szocializmus várható jövőjére nézve. Számos nyugati recenzió, akinek a tudományos szabadságát sohasem korlátozták, felrója, hogy Kornai elemzéséből hiányoznak a levonható következtetések, és megáll egy ponton az okkeresésben. Levine például így fogalmaz: „Miért nem engedi az állam a vállalatot tönkremenni? Kornai úgy érvel, hogy ez a paternalista viszony következménye. De nem magyarázza meg, hogy miért létezik ez a paternalista viszony.” (Levine [1983] 97. o.) Ilyen kérdést egy kelet-európai közgazdász sohasem tett volna fel a szocializmus fennállása idején. Az inadekvát és rettentően időszerűtlen kérdésre Kornai János is csak több mint húsz

évvel később válaszolhatott, amikor A szocialista rendszer című művének érdemi kifejtését a következő mondattal kezdi: „A szocialista rendszer megértésének kulcsa a hatalmi struktúra vizsgálata.” (Kornai [1993] 65. o.) Ezt a mondatot 1980-ben nem láthattuk volna nyomtatásban, még kevésbé az utána következő fejezetet. Csak maroknyi bátor szamizdatolvasó olvashatta volna, és sohasem gyakorolhatott volna akkora hatást, mint amekkorát A hiány gyakorolt. Kornai, amint azt életrajzi kötetében is írta, a nyilvános publikálást választotta, belenyugodva, hogy ennek ára van. „Fájdalmas öncsonkításnak éreztem, hogy az olvasóra kellett bíznom: találja ki, amit én nem mondtam ki.” (Kornai [2005] 263. o.)

És az olvasó – főként Kelet-Európában – kitalálta. „A könyv egyes helyeken olyan, mint a sakkfeladványok egylépéses matt esetei – aligha van, aki nem tudná az egy lépést megtalálni/megtenni – fogalmazott Chikán Attila egy Kornai Jánost méltató írásában. ... Rámutatott, hogy az általunk ismert szocialista rendszer nem reformálható érdemben a tulajdonviszonyok átalakítása nélkül.” (Chikán [2004] 700., 701. o.) Kornai mély hatást gyakorolt a rendszerváló értelmiségre, és ilyen értelemben a rendszerváltás egyik szellemi atyja volt, még ha nem tudjuk is elképzelni őt az ellenzéki kerekasztalnál vagy a miniszteri bársonyszékben. A hiánynak ez a közvetett politikai hatása nem maradt meg az ország határain belül. Varsóban éppúgy olvasták, mint Moszkvába vagy Pekingben. Egyik méltatója, Dmitrij Travin orosz közgazdász talán mindenkinél pontosabban fogalmazza meg azt, hogy miként lehet pusztán a gondolat erejével gyakorlati hatást kiváltani.

„... Kornai volt az, aki meg tudta magyarázni gazdaságunk valóságos működési mechanizmusát akkor, amikor a szovjet politikai gazdaságtan kutatói mindenféle mágikus ráolvasások formájában csak imitálták a tudományos tevékenységet. A nyolcvanas évek közepén néhány lelkes ember lefordította az orosz olvasók számára szinte megszerzethetetlen angol kiadású alapművet, *A hiányt*, és ezt a legkülönbözőbb körökben vitatták meg. A magyar tudós könyve óriási hatással volt a későbbi orosz reformgondolkodók világnézetére. Mindezt Kornai úgy érte el, hogy nem fogalmazott meg fényes jelszavakat, nem dolgozott ki reformprogramokat, mindössze egyszerűen, pontosan és kétségkívül meggyőzően bemutatta a szocializmus megoldhatatlan problémáit.” (Travin [2008] 1. o.)

Daniel Yergin és Joseph Stanislaw a rendszerváltásról megjelentetett könyvükben leírják egy beszélgetést Jegor Gajdarral, a reformokat irányító volt orosz miniszterelnökkel Kornai hatásáról: „Az egyetlen élő közgazdász, aki azt állíthatná magáról, hogy a kommunista rendszerben élő értelmiség egy egész nemzedékének a gondolkodásmódját befolyásolta, az Kornai. Aprólékosan boncolta szét a központi tervgazdaságot, és demonstrálta annak irracionálisát és önrombolását.” (Yergin–Stanislaw [1998], idézi Kornai [2005] 260. o.)

Hasonlóan nagyra értékelte Lu Yuegang Kornainak a kínai közgazdászok gondolkodására és ezáltal a kínai reformokra gyakorolt hatását: „A nyolcvanas évek elején két személyiség volt jelentős hatással a kínai közgazdászokra és a reformpolitika bevezetésére. Egyikük Kornai professzor *A hiány* című művével, a másik pedig Ludwig Erhard, a korábbi nyugatnémet gazdasági miniszter és kancellár, a *Prosperity Through Competition* című művével (Erhard [1957]). Kína a reformok korai fázisában azért épp

a kelet-európai mintát követte, mert Magyarország és a többi kelet-európai ország helyzete Kínához nagyon hasonló.” (Idézi *Farkas* [2010] 38. o.) De korántsem csak az elit tudományos körökre volt Kínában Kornai Jánosnak és A hiánynak hatása. Kínai utazásom alkalmával egy pekingi egyetemi hallgatóval Kornai Jánosról beszélgettünk. Ez volt az egyetlen magyar név, amelyet ismert. Ez 1993-ban történt.

Chikán Attila az előbbieken idézett cikkének már a címében (A hiány szerepe az átmenet szellemi előkészítésében) is kiemelte a mű kivételes hatását a hazai gazdasági és politikai átalakulásra: „A hiány páratlanul fontos szerepet töltött be a rendszerváltás szellemi előkészítésében – nagyon ritkán adódik olyan pillanat, amikor egy szakmai mű ilyen egyértelműen összekapcsolható a rendszerváltáshoz hasonló jelentőségű történelmi fordulattal” – fogalmazza meg sokunk értékelését (*Chikán* [2004] 698. o.).

A hiány harminc évvel a megjelenése után sem vesztette el érdekességét, hiszen még mindig számosan idézik. De van-e aktuális mondanivalója a könyvnek a gyakorlat számára akkor, amikor a hiánygazdaság már a múlté? Egy mostanában közzétett felmérés szerint a magyar lakosságnak csak 54 százaléka viszonyul pozitívan a rendszerváltáshoz, 46 százalékuk nem. Ők azok az emberek, akik abban bíztak, hogy a gazdasági rendszerekből ki lehet mazsolázni a jót, és kidobni a rosszat. Kornai bebizonyítja, hogy ez lehetetlen. Itt lenne az ideje a kijózanodásnak. Ehhez nem kell a mostanában piacra dobott kijózanító pirula, amely negyedóra alatt megszünteti a másnaposságot. Inkább a Kalligram Kiadó által kiadott A hiányt kell kézbe venni, mindenekeelőtt a fiataloknak.

Hivatkozások

- BURKETT, J. P. [1984]: János Kornai: Economics of Shortage. Contributions to Political Economy, No. 3. 85–90. o.
- CHIKÁN ATTILA [2004]: A hiány szerepe az átmenet szellemi előkészítésében. Magyar Tudomány, 49. évf. 7. sz. 698–707. o.
- DOMAŃSKA, E. [1985]: Deciduje układ instytucjonalny. Nowe Książki. No. 7–8. 41–43. o.
- ERHARD, L. [1957]: Wohlstand für Alle. Econ-Verlag, Düsseldorf.
- FARKAS ZOLTÁN [2010]: A kínai kapcsolat. Kornai János hatása és A gondolat erejével c. könyve visszhangja. Mozgó Világ, No. 9. 29–43. o.
- FREY, S. B.–EICHENBERGER, R. [1993]: American and European Economics and Economists Journal of Economic Perspectives, Vol. 7. No. 4. 185–193. o. <http://www.eco.uc3m.es/english/iue/reformadelauniversidad/3.pdf>.
- HALL, J. B. [1983]: János Kornai: Economics of Shortage. Ost-Europe Wirtschaft, Vol. 28. No. 3. 249–251. o.
- HEY, J. D. [1982]: Economics of Shortage by János Kornai. Economic Journal, Vol. 92. No. 9. 712–713. o.
- JOHANSEN, L. [1982]: Economics of Shortage by János Kornai. The Scandinavian Journal of Economics, Vol. 84. No. 3. 493–494. o.
- KARAGEDOV, R. G. [1987]: Ekonomika gyeficita po sztranyicam knyigi J. Kornai. Ekonomika i organizacija promislennovo proizvodstva, Novoszibirszk, No. 12. 135–153. o.

- KORLIRAS, P. G. [1982]: Kornai János: Economics of Shortage. Zeitschrift für Nationalökonomie, Vol. 42. No. 4. 421–423. o.
- KORNAI JÁNOS [1993]: A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan. Heti Világgazdaság Kiadói Rt., Budapest.
- KORNAI JÁNOS [2005]: A gondolat erejével. Osiris Kiadó, Budapest.
- KORNAI JÁNOS–MASKIN, E.–ROLAND, G. [2004]: A puha költségvetési korlát. Közgazdasági Szemle, 52. évf. 7–8. sz. 608–624. o., 9. sz. 777–809. o. Angolul: Understanding the Soft Budget Constraint. Journal of Economic Literature, Vol. 41. No. 4. 2003, 1095–1136. o.
- LASKI, K. [1982]: Kornai, János: Economics of Shortage. Kyklos, No. 4. 744–747. o.
- LEVINE, H. S. [1983]: Economics of Shortage. Vols A and B by János Kornai. Journal of Economic Literature, Vol. 21. No. 1. 95–98. o.
- MALINVAUD, E. [1985]: Les Producteurs de Pénurie. l'Expansion, No. 8. március 21. 137–139. o.
- MARRESE, M.–MITCHELL, J. L. [1984]: Kornai's Resource-Constrained Economy: A Survey and an Appraisal. Journal of Comparative Economics, No. 8. 74–84. o.
- NOVE, A. [1983]: János Kornai: The Economics of Shortage. (2 vols) North Holland. Soviet Studies, Vol. 35. No. 2. 255–256. o.
- SZELÉNYI IVÁN [1985]: Recent Contributions to the Political Economy of State Socialism. Contemporary Sociology, Vol 14. 284–287. o.
- THELEN, T. [2011]: Shortage, fuzzy property and other dead ends in the anthropological analysis of (post)socialism. Critique of Anthropology, Vol. 31. No. 1. 43–61. o.
- TÓTH ISTVÁN JÁNOS [2003]: Néhány adat Kornai Jánosnak a nemzetközi közgazdasági gondolkodásra gyakorolt hatásáról. Wargo Közgazdasági Elemző Intézet, Budapest.
- TRAVIN, D. [2008]: Nagy reformátorok. Kornai János, a szocializmus sírásója. Gyelo, Szentpé-tervár, november 24. <http://www.kornai-janos.hu/Travin2009%20reviews%20Kornai%20memoir%20-%20hun.pdf>.
- TURNER, B. S. (szerk.) [2010]: The New Blackwell Companion to the Sociology of Religion. Wiley–Blackwell, Chichester–Oxford.
- YERGIN, D.–STANISLAW, J. [1998]: The Commanding Heights: The Battle Between Government and the Marketplace that is Remaking the Modern World. Simon and Schuster, New York.
- ZHIYUAN, C. [1984]: J. Kornai and His Economics of Shortage. Journal of Teaching Marxism-Leninism, 71–74. o.

Hámori Balázs